

RSn073 Čeština pro překladatele

3. Tvarosloví substantiv, příslovcí a předložek

Zbyněk Michálek

Osnova předmětu

- ▶ úvod a základní pojmy; zvuková stránka češtiny; grafická stránka češtiny; morfematika
- ▶ lexikologie; principy slovotvorby a rozšiřování slovní zásoby češtiny
- ▶ **tvarosloví substantiv, příslovcí a předložek**
- ▶ tvarosloví adjektiv, zájmen a číslovek
- ▶ tvarosloví sloves, spojek, částic a citoslovcí
- ▶ skladba – věta a výpověď, valenční a závislostní syntax, větné členy
- ▶ skladba – shoda přísudku s podmětem, interpunkce, aktuální členění větné, odchylky od pravidelné větné stavby, zápor ad.
- ▶ stylistika – základní principy a pojmy, stratifikace češtiny
- ▶ stylistika – funkční styly
- ▶ kompozice textu (textovost, členění textu, koherence, koheze)

Minulá hodina

▶ nějaké otázky?

Obsah

Tvarosloví (morfologie)

Substantiva (podstatná jména)

Adverbia (příslovce)

Prepozice (předložky)

Domácí úkol

Morfologie

- ▶ zkoumá tvary, formu a funkci jednotlivých slovních druhů (morfologie formální a funkční: *pokladní*)
- ▶ v češtině 10 slovních druhů
 - ▶ podstatná jména (substantiva), přídavná jména (adjektiva), zájmena (pronomina), číslovky (numeralia), slovesa (verba), příslovce (adverbia), předložky (prepozice), spojky (konjunkce), částice (partikule), citoslovce (interjekce)
 - ▶ někdy se vydělují tzv. predikativa
 - ▶ Je deštivo. Je mi smutno. Mám v ústech sucho. Lze tam jít.
- ▶ přechody mezi sl. druhy
 - ▶ substantivizace adjektiv (*vepřové, vrchní*)
 - ▶ substantivizace pronomin (*naši, moje*)
 - ▶ přechod k neohebným sl. druhům
 - ▶ k příslovcím (*večer, bezmála, vsedě*)
 - ▶ k předložkám (*kolem, během, vyjma*)
 - ▶ k částicím (*naštěstí, možná*)
 - ▶ ...

Třídění slovních druhů

- ▶ dle sémantického hlediska
 - ▶ autosémantika (plnovýznamová)
 - ▶ substantiva, adjektiva, verba, adverbia
 - ▶ synsémantika (neplnovýznamová)
 - ▶ prepozice, konjunkce, partikule
 - ▶ pomezí slova
 - ▶ numeralia, pronomina, interjekce
- ▶ dle morfologického hlediska
 - ▶ ohebná
 - ▶ jména (skloňují se / deklinují), verba (časují se / konjugují), adverbia, adjektiva (stupňují se / gradují)
 - ▶ deklinace substantivní (jmenná), zájmenná, složená (adjektivní)
 - ▶ neohebná
 - ▶ adverbia, prepozice, konjunkce, partikule, interjekce

Třídění slovních druhů

- ▶ dle syntaktického hlediska
 - ▶ ve funkci větného členu
 - ▶ substantiva, adjektiva, pronomina, numeralia, verba, adverbia
 - ▶ gramatické výrazy
 - ▶ prepozice, konjunkce
- ▶ kritéria nelze uplatnit všude a jednoznačně
 - ▶ nesklonná substantiva (*zoo, taxi*), nesklonná adjektiva (*bordó, khaki*), „plurál“ u některých citoslovcí (*ahojte, čaute, nate*) aj.
 - ▶ *desítka, trojnásobný*

Obsah

Tvarosloví (morfologie)

Substantiva (podstatná jména)

Adverbia (příslovce)

Prepozice (předložky)

Domácí úkol

Substantiva

- ▶ ve větě nejčastěji podmět, předmět
- ▶ obecná (apelativa) × vlastní (propria)
- ▶ konkrétná × abstraktní
- ▶ počítatelná × nepočítatelná (pluralia tantum: jm. pomnožná, singularia tantum: abstraktní, jm. látková, unika, kolektivní)
- ▶ tři jmenné rody: mužský (maskulinum) (**životný** [animatum] × neživotný [inanimatum]), ženský (femininum), střední (neutrum)
 - ▶ někdy kolísá rod (*prostor* × *prostora*, *brambor* × *brambora* × *bramboro*, *okurka* × *okurek*, *kyčel*, *esej*)
 - ▶ někdy kolísá životnost (*sněhulák*, *ledoborec*, *ukazatel*)
 - ▶ jm. obourodá (*choť*, *Nikola*)
 - ▶ jm. vespolná (*jedináček*, *popleta*)
 - ▶ někdy nelze přechýlením tvořit slova opačného rodu (*sýkorka*, *žirafa*, *had*, *letuška*, *baletka*)
 - ▶ někdy citově zabarvená slova získávají příznak životnosti (*najít hříba*, *dát si frťana*)

Substantiva

- ▶ dvě jmenná čísla (jednotné/singulár × množné/plurál; dvojně jako kategorie zaniklo, zachovaly se pouze zbytky: *oběma rukama, dvě stě*)
- ▶ pluralia tantum
 - ▶ množství se vyjadřuje číslovkou druhovou (*troje housle*)
 - ▶ pro vyjádření druhů, typů se užívá dlouhého tvaru (*trojí housle*)
- ▶ singularia tantum
 - ▶ abstrakta (*láska, rychlost*)
 - ▶ jm. látková (*voda, dřevo*)
 - ▶ unika (*vesmír, postmodernismus, Praha*)
 - ▶ jm. hromadná (kolektiva) (*ptactvo, listí, lid*)
 - ▶ *dvě piva, tři mléka*

Substantiva

- ▶ sedm pádů (formální hledisko), šest pádů (syntaktické hledisko)
- ▶ nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokál, instrumentál
 - ▶ pády přímé × nepřímé
 - ▶ předložkové × bezpředložkové
 - ▶ L: *o Petrovi*, N: *Petr (versus Petr), Petře!*

Substantiva

- ▶ česká zvláštnost – skloňování substantiv řeckého a latinského původu
 - ▶ *génius* (G *génia*), *Archimédes* (G *Archiméda*)
 - ▶ *prézens* (G *prézentu*), *agens* (G *agentu*)
 - ▶ *realismus* G (*realismu*)
 - ▶ *rytmus* (G *rytmu*), *kosmos* (G *kosmu*)
 - ▶ *korpus* (G *korpusu*), *papyrus* (G *papyru/papyrusu*)
 - ▶ *idea* (G *idey/ideje*), *Korea* (G *Koreje/Korey*)
 - ▶ *datum* (G *data*), *epiteton* (G *epiteta*)
 - ▶ *muzeum* (G *muzea*)
 - ▶ *drama* (G *dramatu*)
 - ▶ *sfinx/sfinga* (G *sfingy*)
 - ▶ *bronchitida/bronchitis* (G *bronchitidy*)
 - ▶ *Artemida/Artemis* (G *Artemidy*)
 - ▶ *Paris* (G *Parida/Parise*)
 - ▶ *Nero* (G *Nerona*)
 - ▶ *Styx* (G *Stygu/Styxu*)
 - ▶ *Mars* (G *Marta*)
 - ▶ *Acheron* (G *Acherontu*)
 - ▶ *Zeus* (G *Dia*)

Obsah

Tvarosloví (morfologie)

Substantiva (podstatná jména)

Adverbia (příslovce)

Prepozice (předložky)

Domácí úkol

Adverbia

- ▶ fungují nejčastěji jako přívlastky sloves a adjektiv, případně jiných adverbii
- ▶ ve větě nejčastěji jako příslovečné určení nebo neshodný přívlastek
- ▶ třídění podle
 - ▶ formálně-sémantického hlediska
 - ▶ zájmenná (*kde, jak*)
 - ▶ deadjektivní jakostní (kvalitativní) (*sladce, rychle*)
 - ▶ deadjektivní vztahová (relační) (*anglicky, doporučeně*)
 - ▶ modální a stavová (predikativa) (*nutno, lze*)
 - ▶ typu okolností
 - ▶ místa (*dole, všude*)
 - ▶ času (*zítra, kdysi*)
 - ▶ způsobu (*výborně, hezky*)
 - ▶ míry (*hodně, zcela*)
 - ▶ zřetele (*politicky, funkčně*)
 - ▶ příčiny (*omylem, schválně*)
 - ▶ ...

Adverbia

- ▶ lze je stupňovat (pouze odvozená od adjektiv jakostních)
 - ▶ v češtině se dává přednost syntetickým tvarům (*hezky* → *hezčeji* → *nejhezčeji*)
 - ▶ analytické tvary jsou stylisticky nevhodné (*více hezky*, *nejvíce hezky*)
 - ▶ zcela nesprávně jsou tvary typu *více hezčeji* apod.
 - ▶ přesto však v určitých případech musíme využít analytického stupňování, kdy?
- ▶ často se setkáváme se supletivismem (*málo* → *míň*, *hodně* → *víc*) a dubletami (*méně/míň*, *více/víc*)
- ▶ nejčastěji vznikají
 - ▶ transpozicí adjektiv (*bledě*, *hezky*)
 - ▶ transpozicí zájmen (*kde* – často splývá zájmeno, příslovce, spojka)
 - ▶ ustrnutím předložkového nebo bezpředložkového pádu (*dohromady*, *večer*)
 - ▶ ustrnutím slovesných tvarů (*stoje*, *takřikajíc*)
 - ▶ sufixací (*mlčky*, *dvojmo*)

Adverbia

- ▶ z pravopisného hlediska pozor na příslovečné spřežky
 - ▶ ustálené píšeme dohromady (*doleva, nahoru*) (psaní zvlášť mívá jiný význam: *na horu*)
 - ▶ někdy existují dublety (*beze sporu* × *bezesporu*, *více méně* × *víceméně*, *poprvé* × *po prvé*)
- ▶ predikativa a příslovečná určení jsou často rozlišena formálně (*bylo mi smutno* × *vypadal smutně*)
- ▶ často je formálně rozlišen význam přímý a přenesený (*spadl hluboko* × *hluboce si ho vážím*)

Obsah

Tvarosloví (morfologie)

Substantiva (podstatná jména)

Adverbia (příslovce)

Prepozice (předložky)

Domácí úkol

Prepozice

- ▶ nejsou samostatným větným členem, fungují jen ve spojení se jménem
- ▶ jsou součástí pádových tvarů
- ▶ třídění
 - ▶ podle původu
 - ▶ vlastní (primární) (*bez, v, do*)
 - ▶ nevlastní (sekundární) (*počínaje, vzhledem k, vůkol*)
 - ▶ podle spojitelnosti s pádem (N, G, D, A, L, I; s N pouze cizí: *alias, versus, kontra, via, à, à la, vulgo, ad* apod.)
 - ▶ většinou se pojí se dvěma i třemi pády
 - ▶ podle počtu členů
 - ▶ jednočlenné (*s, při, vinou*)
 - ▶ vícečlenné (*bez ohledu na, vzhledem k*)
- ▶ vokalizace předložek
 - ▶ z výslovnostních či rytmických důvodů (*se sestrou, se psem, nade mnou*)
 - ▶ varianta *ku* (*kupříkladu, kupodivu, ku Praze, sportem ku zdraví, tři ku pěti*)

Obsah

Tvarosloví (morfologie)

Substantiva (podstatná jména)

Adverbia (příslovce)

Prepozice (předložky)

Domácí úkol

Domácí úkol

▶ kontrola

Děkuji za pozornost.